

МУҒАМАТЫН ХАНЫ

О, дүнјаја Исфәндијар адыла кәлди, кедәндә Хан кетди дүнјадан - дедиләр. Агалыг - бәјлик дүнјасы чохдан дагылмышды - бу хан о ханлардан дејилди. Бу, мугаматын, Сәсин Ханыјды.

Елә она көрә дә, Хан Шушински һаггында, һәтта өвладынын хатирәләри дә бир фәрд һаггында хатирәјә бәнзәмир. Бу шәхсијјәт һаггында, инсан, сәнәткар һаггында сөздүр... Сәнәтин зирвәсиндә олан инсана аилә мәнсуб-луғу чох кичик чәрчивәдир.

Исфәндијар Аслан аға оғлу Чаваншир 1901-чи илдә Азәрбајчанын Консерваторијасы, көзәл Гарабағын фүсункар Шуша шәһәриндә, мәшһур Чаванширләр сүләләсиндә, варлы задәкан аиләсиндә дүнјаја көз ачмышдыр. Шуша шәһәринин тәмәлини гојмуш Пәнаһ Әли хан Чаваншир, Ибраһим хан, Хуршуд Бану Натәван вә онларла мәшһур шәхсијјәтләр бу сүләләнин нүмајән - дөләридир.

Исфәндијарын ушаглыгы вә кәнчлији ара-сыра ермәни-азәрбајчанлы савашына вә сонра Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин гурулмасына тәсадүф едир. Атасы бәј олдугу үчүн вары дөвләти мүсадирә едилер. Анасы Бәјимханым вәфат едир. Атасы, гардашы Аллаһјар, бачысы Рүхсарә ханым вә Исфәндијар мүвәггәти олараг Бәрдәјә көчүрләр.

Илк дәфә Исфәндијары “секаһ” Ислам динләјир, Исфәндијар “Орта секаһ”ы зил пәрдәдә, мусиги дили илә десәк, бир октава јухарыда охујур, мәчлисдәкиләри вә Ислам Абдуллајев илә сәси, зәнкуләси илә валәһ едир. Ханәндә Аслан ағаја мүрачиәт едир ки, Исфәндијары мәнә шакирдлијә вер, она сәнәтими өјрәдөчәм, кәләчәјинә бөјүк үмидим вар. Аслан аға оғлунун ханәндәлијә олан һәвәсини вә сәнәткәрын тәкидини нәзәрә алараг, разылыгыны верир.

1918-чи илин пәјызында Гарабағда мусиги мәчлисиндә иштирак едән Ислам Абдуллајев өз шакирди, 17 јашлы Исфәндијарла мәчлиси идарә едир. Ханәндә Ислам мәчлис саһибинә дејир: “Пәнчәрәдә көзүмә грамофон дејир, кәлсәнә бир-ики вал оху-дасан”.

Ев јијәси грамофону ишә салыр. Тәбризли Әбүлһәсән ханын “Күрд-Шаһназ”да вурдуғу зәнкуләләр гонағлары валәһ едир. Ханәндә Ислам үзүнү Исфәндијара тутараг: - “Исфәндијар, кәлсәнә сән дә бизим үчүн “Күрд-Шаһназ” охујасан” - дејәрәк, гавалы она верир (Исфәндијар һәм дә тар вә гавал чалырмыш). Исфәндијар Әбүлһәсән ханын охудуғу “Күрд-Шаһназ”ы сон дәрәчә зил сәслә ифа едиб, гавалы Ислама верир (Бә’зи мүгән-ниләр зил пәрдәдә охујаркән сәсләри чыр-лашыр вә нәтичәдә динләјичини јорур, атам исә зилдә охујаркән сәси даһа да ширин-ләшир, көзәлләширди). Ислам гүрурла дејир:

- Исфәндијар, бу күндән сәнин адын олду Хан, сојадын Шушински.

Бу мәчлисдән сонра Ханын шөһрәти узағара јайылыр.

Хан Шушинскинин Бақыда илк чыхышы 1923-чү илдә олмушдур. 1924-1928-чи илләрдә атам Ханкәндиндә вә башга шәһәрләрин һәрби һиссәләриндә дәфәләрлә концертләр верир. 1928-чи илин август ајында Күрчүстан Инчәсәнәт Иттифагы

төрәфиндән Тифлис шәһәринә дә'вәт едиләр. 1930-чу илдән башлајараг о, Бакыда концерт вермәјә башлајыр. Оун Бакыдакы концертләри тәмтәраглы, гәләбәлик олармыш. Бакыја кәлмәмишдән бир ај габаг шәһәрин көркәмли јерләринә афишалар вурулармыш, бу концертләрә билет тапмаг һеч дә асан олзмамыш, филармонијанын кассасы габағында билет үчүн нөвбәјә дуранларын ики чәркәсиндән бири Азнефт мејданына, о бири исә Бакы Советинә чатармыш. Гајда-ганун јаратмаг үчүн атлы милисә мүрачәт едиләрмиш. Һамы чалышармыш ки, бу гејри-ади сәси динләсин.

Өзү о күнләри белә хатырлајарды: “О заман мәни Италијаја мусиги тәһсили алмаға кәндәрмәк истәјирдиләр, атамдан ичазә истәдим, о деди: “Оғул, гоча, хәстә атаны гојуб һара кедирсән? Сән тәһсил алыб гајыдана кими атан бу дүнјадан көчәр, кәлиб көрәрсән јохам”. Атамын бу сөзләриндән сонра бу фикримдән дашындым”.

1933-чү илин пайызында Опера театрында бөјүк концертдә Чаббар Гарјағдыоғлу, Сејид Шушински, Зүлфү Адыкәзәловла бәрәбәр, Хан Шушински дә (Чаббар Гарјағдыоғлу илә) “Һејраты” ритмик муғамыны ифа едир. Пәрдә ачыландан сонра сәһнәдә оркестрдән бир аз габагда тарзән Гурбан Пиримов, оун сағында Чаббар Гарјағдыоғлу вә Хан Шушински көрүндүләр. Салон алгыш сәсиндән титрәди. “Һејраты” ритмик муғамынын чошгун сәдалары салону тутду. Чаббар Гарјағдыоғлунун өзәмәтли сәси, бөјүк бәстәкарымыз Үзејир Һачыбәјовун дедији кими, симфонија кими курлады. Хан, 20 илдән артыг ханәндәлик етсә дә, Гафгазда вә Јахын Шәргдә танынан бу виртуоз ифачынын гаршысында һәјәчанланмаја билмәзди. О, “Һејраты”нын гәлбләри чошдуран тәранәләри алтында өзүнү әлә алыб, һәјәчанлара сон гојду вә устадынын јолу илә бир ағыз охуу. Сонра Чаббар Гарјағдыоғлу муғамын үстүнү тарын үззал пәрдәсиндә көтүрүб хырдалыгларла вә сүрәкли зәнкуләләрлә “ајаг” тутду. Бу, муғам ифачылығы аләминдә әвәзсиз усталыг вә әсл сәнәт чәсарәти иди. Хан һәммин нәфәси ики пәрдә јухарыда - тарын гәмишиндә елә чәсарәтлә көтүрүб, елә усталыгла “ајаг” верди ки, бүтүн салон һејрәтлә ајаға галхды. Чаббар Гарјағдыоғлу учадан деди: - “Гурбан, мән Хана гыјмадым, өзүм гәсдән ону имтаһана чәкдим ки, көрүм савады нечәдир”? Сонра исә әли илә Ханын күрәјинә вуруб: “Һалал олсун сәнә вердијимиз дәрә. Сәсини һәмишә гору, кәләчәјин охујаны сәнсән” - деди...

“Һејраты” Ханын ифасында зәфәр нәғмәси кими сәсләнмәклә, динләјичидә бөјүк руһ јүксәклији ојадырды. Әбәс дејил ки, 1941-чи илдә 2 серијалы “Јеорки Саакадзе” күрчү тарихи филминдә дојүш сәһнәси Ханын “Һејраты”сынын сәдалары алтында лентә алыныб.

Атам гәдәр сәсинин гәдрини билән, ону горумағы бачаран икинчи бир нәғмәкар, бәлкә дә олмајыб.

Хан мусиги вә охумаг техникасыны мәнимсәјәрәк, өз јарадычылығыны даһа да инкишаф етдирди. О, һәмишә дејирди: “Муғам бир дәрјадыр ки, мән һәлә ондан бир чам көтүрмүшәм”. Бу сөзләри атам 70 јашында сәјләјирди.

Елә буна көрә дә Ханын сәси 25 јашында нечә гүдрәтли вә төрәвәтли идисә, 70-75 јашында да ејни өзәмәт, ејни никбинликлә сәсләнирди...

1959-чу илдә Москвада кечирилән Азәрбајҗан әдәбијјаты вә инчәсәнәти онкүнлүјүндә Хан Шушинскинин көзәл сәси Москва тамашачыларыны да вәләһ етмишдир. О, Чајковски адына концерт салонунда, фабрик вә заводларда Фүзулинин, Вагифин, Сәмәд Вурғунун ше'рләрини “Күрд-Шаһназ” вә “Һејраты” үстүндә охумушду. Оун хүсуси шөвлә ифа етдији “Гарабаг шикәстәси” нәинки Бөјүк Театрда топлашан тамашачылары, һәтта көркәмли совет, рус мусигичиләрини белә һејран етмишди.

О заман пәјтахт гәзетләринин, хүсусилә “Правда” вә “Известија”нын сәһифәләриндә Ханын концертләри, оун мәләһәтли сәси вә халг маһныларыны усталыгла ифа етмәси һаггында јахшы рә'јләр јазылмышдыр.

Хан олдугча сәдә, тәвәзәкар, мәһрибан, гонагпәрвәр, тәмиз бир инсан иди. Араларында аз јаш фәрги олмасына бахмајараг, Гурбан Пиримов она Хан әми дејә мүрачәт едәрди вә дејәрди: “Әши, сәһәр дуруб, үзүмә су вуруб, сәнә баханда кәрәк салават чевирәм, чүнки сән пәјғәмбәр кими бир адамсан”. Өз усталларыны унутмаз, һәмишә Чаббар Гарјағдыоғлуну, Шәкили Әләскәри, Ислам Абдуллајевни, Сејид Шушинскини еһтирамла јад едәрди.

Атам һәмишә Үзејир бәјин вә Сәмәд Вурғунун адларыны дәрин һөрмәтлә чәкәрди. Үзејир бәјин 1926-чы илдә бәстәләдији “Гара көз” адлы мәшһур маһнысынын илк ифачысы Хан олмушдур. Гочаман сәнәткарлар сәјләјирдиләр ки, Үзејир бәј Ханын ифасында бу маһныны динләмәкдән дојмазмыш. Атам һәмишә зарафатла дејәрди: “Мәшәди Ибадын тојуну мән “еләмишәм” (“О олмасын, бу олсун” филмини нәзәрдә тутурду).

Ханын јахын достларындан бири дә өлмәз шаиримиз Сәмәд Вурғун иди. Сәмәд Вурғуну хатырлајаркән дејәрди: “Ону јад едәндә, гәлбимин дәринлијиндән сојуг бир кизилти кечир, түкләрим биз-биз олур. Чүнки о, дүнјадан чох тез кетди, достларыны да һәсрәтдә гојду... Оун мәчлиси мәнсиз кечмәзди. Москвада да, загаг өлкәләрдән дә јанына гонаг кәләндә, тез мәнни чағырарды. Сәмәдин Кәнчә, Гарабагда гурдуғу мәчлисләрдә чох чалыб-чағырмышам. Сәмәд муғаматын вурғуну иди”.

Мусигишүнас-журналист мәрһум Фирудин Шушински Хан һаггында китабда јазыр: “Мирзә Һүсејн сәкаһы”нын баниси XVIII әсрин мәшһур Гарабаг ханәндәси, Мирзә Һүсејн олмушдур. Анчаг “Мирзә Һүсејн сәкаһы”нын “Мәнәнди - мүхалиф” шө'бәсини јенидән доғрулдан, даһа доғрусу, она икинчи һәјат верән Хан Шушински олмушдур.

Беләликлә, о Мирзә Һүсејндән 120-130 ил сонра јенидән “Мирзә Һүсејн сәкаһы”на “Мәнәнди-мүхалиф” шө'бәсини әләвә етмишдир. Биз ону чәсарәтлә “Мирзә Һүсејн сәкаһы”нын икинчи мүәллифи адландыра биләрик. Хан Шушински халг ханәндәлијини јүксәк сәнәт дәрәчәсинә чатдырмышдыр”.

О, ел һаваларынын бу күнкү нәслә чатдырылмасы

үчүн әлиндән кәләни әсиркәмәмишдир. Фикрәт Әмиров, Сүләјман Әләскәров, Әшрәф Аббасов вә башга бәстәкарлар онун ифасында гәдим ел һаваларыны нота салмышлар.

Бундан башга, бајатылар, ашыг сөзләри вә мелодиялары әсасында тәртиб етдији “Дағларда чичәк”, “Чәјран бала” вә “Апарды селләр Сараны” һавалары онун халг мусигисинә нечә садиг галдығына сүбүтдур. Хан Шушински һәм дә нечә-нечә маһнылар мүәллифидир. Онун “Гәмәрим”, “Шушанын дағлары”, Мәммәд Раһимин сөзләринә бәстәләдији “Ај кәзәл” (дует), Молла Пәнаһ Вагифин сөзләринә јаздығы “Мәндән кен кәзмә”, “Ал јанағында”, “Кәзәл јарым”, “Губанын ағ алмасы”, “Дилбәрим”, мәнә һәср етдији “Ај гәшәнк Чәјран” вә нечә-нечә дикәр нәғмәләри, узун илләрдир ки, халг маһнысы ады алтынды мүғәнниләримиз тәрәфиндән севилә-севилә охунур.

О, гардашы Аллаһјар Чаваншировла 1939-чу илдән өмрүнүн сонуна гәдәр Азәрбајчан Дөвләт Филармониясында ишләмишдир. Амма, әмим Аллаһјарын зәһмәти дәјеринчә гижмәтләндирилмәмишдир.

Атам өмрүнүн сон 10 илини халг мусигиси үчүн кадрлар һазырланмасы ишинә һәср етмишдир. Һабелә, Азәрбајчан Дөвләт Филармониясында өзүнүн “Муғам студиясы”ны јаратмышды. Бурада кәнч мүғәнниләрин бир дәстәси әсл јарадычылыг тәчрүбәси кечирди.

Студия, ејни заманда, танынмыш нәғмәкарлар үчүн бир нөв мәсләһәт јеринә чеврилмишди. Атам һәмчинин Асәф Зейналлы адына Бақы мусиги мәктәбиндә муғамы тәдрис етмишдир. О, ифачылыг саһәсиндә газандығы тәчрүбә вә билијини сәбрлә, һәвәслә кәнч исте’дадларә ејрәтмиш, ара-сыра мәтбуат сәһифәләриндә муғам вә маһныларымызын сәчијјәви хүсусијјәтләри, сәнәткар шәхсијјәти вә јарадычылыг проблемләри барәдә фикирләр јүрүтмүшдүр. Республикада кечирилән бахыш-мүсабигәләрдә нечә-нечә кәнч исте’дадын сечилиб, кәләчәјин јахшы мүғәнниси олмасы үчүн күч вә бачарығыны әсиркәмәмишдир.

Доғулдуғу Шуша шәһәрини чох севирди, елә ил олмазды ки, о, Шушаја истираһәтә кетмәсин. Һәмишә Шушаја истираһәтә кетмәк вахты чатанда чох севинирди, күмраһлашырды, дејирди ки, Шуша шәһәринин тәмәлини улу бабам Пәнаһ Әли хан Чаваншир гојуб, әввәл шәһәрин ады Пәнаһабәд олуб, сонралар шәһәри Шуша галасы адландырыблар.

Шушада свимиз Үзејир бәјин ев-музеји илә јанашы иди. Јајда Шушаја истираһәтә кедәрдик. Музејә кәләнләр, музејин һәјәтиндән Ханы көрмәк, онунла шәкил чәкдирмәк, автограф алмаг үчүн нөвбәјә дурур, хаһиш едирдиләр. Бизим ејванымыз Үзејир бәјин һәјәтинә бахырды. Атам ејвана чыхар, сәһнәдәки кими, һејранлары ону алгыш селинә гәрг едәрдиләр. Гапысына кәләнләри бош гајтармазды. Мүдриг, хејрхәһ бир инсан иди. Бир һадисәни хатырлајырам. Шушадајдыг, атасынын разылығы олмадан севдији оғлана гошулуб гачан гызы 10 иллик һәсрәтдән сонра атасы илә нечә барышдырдығынын шаһидијәм. Атасы демишди ки, мәним о адда гызым јохдур. Оғлан евинин хаһиши илә атам гызын атасыны јола кәтирди, киши деди: “Хан әми мәним гапыма кәлиб, мән онун сөзүнү јерә салмарам”.

Атам кәзәл аилә башчысы иди. Ушагла ушаг, бөјүклә бөјүк иди, јашынын чох олмасына бахмајараг, чох мүасир, зәнкин дүнјакөрүшлү бир инсан иди.

Ханын дөрд өвлады олуб. Дөрдүмүзүн дә мусигијә севкимиз һәдсиз олуб. Бачыларым Зүмрүд ханым Консерваторияны, Сәадәт ханым исә Инчәсәнәт Институтуну битирибләр. Бир нөвәси Мәрјамханым Вердијева Бүлбүл адына орта ихтисас мусиги мәктәбинин фортепиано шәбәсиндә тәһсил алып. Нөвәләриндән Рүстәмин вә Мәрјамханымын кәзәл сәси вар. Онларын ким олачағларыны кәләчәк кәстәрәр.

* * *

Јахшы јадымдадыр, һәрдән Ханы дөвләт консертләриндә чыхыш етмәјә дә’вәт едәрдиләр, о исә: “јох, мәним дөвраным кечди, сәһнә инди кәнчләриндир, гој мәним сәнәтими кәнчлијимдә нечә көрмүшдүләрсә, нечә ешитмишдиләрсә, елә дә хатырласынлар. Һәр ашигин өз дөвраны вар” - дејирди... 🍀

**Бәјимханым
ЧАВАНШИРОВА-ВЕРДИЈЕВА,**
Хан Шушинскинин гызы